

NACIONALIZAM I KRIZE (MASOVNE MIGRACIJE I COVID-19) U EVROPSKOJ UNIJI

DOI: 10.58584/2490-3752.2024.10.10.77
UDC/UDK: 329.17:314.15(4)

SAŽETAK

Savremeni procesi globalizacije, u svojoj biti, imaju tendenciju nadvladavanja nacionalne države kao političke kategorije. Eklatantan primjer tih tendencija jeste formiranje nadnacionalnih institucija. U vrijeme političkih, ujedno društvenih, ekonomskih, sigurnosnih i zdravstvenih kriza pokazuje se da, ipak, nacionalne države jesu i dalje osnovne formacije koje konkretno djeluju u cilju ublažavanja i prevazilaženja tih kriza. Nadnacionalne institucije često ne reagiraju kada je to potrebno ili ne reagiraju na adekvatne načine. U ovom istraživanju prikazujemo važnost nacionalnih država u odnosu na nadnacionalne institucije u dvije konkretne političke (društvene, ekonomske, sigurnosne i zdravstvene) krize, a to su masovnije migracije u Evropu s područja Bliskog istoka i kriza izazvana pandemijom COVID-19. Važno je, prije svega, shvatiti pojam nacionalne države i samu ideologiju nacionalizma kako bismo shvatili zašto je nacionalizam često privlačan, a posebno u krizama. Po pitanju migracija, u Evropskoj uniji formirala su se dva koncepta čiji su nosioci bile nacionalne države Njemačka i Mađarska. Pristup u kojem se migranti shvataju kao „kulturni osvajači“ doprinosi tome da se kod domicijelnog stanovništva budi osjećaj šovinizma. Drugi pristup, koji je racionalniji, doprinosi inkluziji migranata u sisteme nacionalnih država, a što rezultira njihovim određenim prosperitetom. U krizi izazvanoj pandemijom COVID-19 jasno se pokazalo da svaka nacionalna država čuva svoje resurse prvenstveno za sebe, čak su

i unutar Evropske unije nacionalne države zatvarale svoje granice i na taj način derogirale osnovnu tendenciju globalizacije: slobodan protok ljudi i robe. Informacije su se, također, plasirale i formirale na nivou nacionalnih država. Pojava „vakcinacijskog nacionalizma“, tačnije nastojanja da danas najmoćnije nacionalne države dođu prve do efikasne vakcine su, također, indikator da je nacionalna država još uvijek važan faktor u politici i općenito globalnim odnosima.

Ključne riječi: nacionalna država, nacionalizam, nacija, globalizacija, politika, kriza.

Uvod

Tema nacionalizma i nacionalne države jeste sveprisutna u sociološkim istraživanjima, posebno u momentima političkih kriza. Razlog tome jeste sama aktualizacija nacionalizma u tim krizama. Posebno je važno istaknuti da različite vrste kriza, bilo da se radi o političkim, zdravstvenim, sigurnosnim ili ekonomskim, rezultiraju često porastom nacionalizma. Osnovno problemsko pitanje ovog rada jeste: zašto se nacionalizam konstantno javlja u periodima kriza, odnosno da li se u krizama otvaraju perspektive nacionalizmu?

Ispravno shvatanje samog pojma nacionalizma jeste uslov ispravnih shvatanja najvažnijih političkih procesa u posljednja skoro tri stoljeća. Posebno se pitanje nacionalizma artikuliše u vremenu političkih i ekonomskih kriza. Posljednjih skoro deset godina desile su se dvije posebne društvene pojave koje su, s pravom, potaknule pitanje eventualnog „preporoda“ nacionalizma.

Migracije su sveprisutan fenomen na globalnom nivou. Njihove implikacije su kroz društvenu povijest formirale društvene odnose, a što je direktno uzrokovalo i političke konsekvencije. Međutim, masovne migracije s područja Bliskog istoka na područje Evrope su značajno uticale na odnose među nacionalnim državama u Evropi. Svjedočili smo „buđenju“ **nove vrste nacionalizma, autoritarnog nacionalizma**. Takav nacionalizam, koji interferira s fašizmom, nova je vrsta opasnosti, posebno iz razloga što se autoritarni nacionalisti međusobno razumiju i sarađuju.

U ovom istraživanju proučavamo dvije različite društvene pojave koje su dovele do iste posljedice. Migracijska kriza u Evropskoj

uniji, u posljednjih osam godina, i pandemija COVID-19 dovele su do “renesanse” nacionalizma na način da su mjere poduzete kao odgovor na dvije navedene krize podrazumijevale nacionalnu koheziju i povratak na kulturne korijene i nivo isključivo vlastite nacionalne države. Cilj nam je da utvrdimo obrasce pojave nove vrste nacionalizma te da analiziramo sam fenomen nacionalizma kroz prizmu političkih kriza. Na taj način će se razjasniti sam pojam nacionalizma, što je prvi nivo naučnog cilja, a potom sama veza političkih kriza i jačanja nacionalizma, što je drugi nivo naučnog cilja.

Nacionalizam u periodu migracijske krize u Evropi

Evropska unija, kao nadnacionalna institucija, pokazala je da nadnacionalne institucije nisu na zadovoljavajućem nivou efikasne u vrijeme kada budu pogođene određenim krizama. Posljednjih godina, Unija je suočena s dvije velike krize. To su migracijska kriza i njen sigurnosni aspekt i zdravstvena te politička i ekonomska kriza izazvana pandemijom COVID-19.

Migracijska kriza izazvana globalizacijskim procesima kulminirala je 2015. godine u Evropi. Najveći teret krize snosile su određene nacionalne države. Samo u 2015. godini u Evropsku uniju pokušalo je ilegalno ući skoro dva miliona ljudi. “Taj skok je prouzrokovan povećanim brojem “padajućih” ili, bolje reći, već palih država ili – iz raznih razloga i svrha – teritorija bez države, pa stoga bez zakona, faza nezaustavljivih i sektaških ratova, masovnih ubistava i neprestanih razbojništava tipa *zgrabi što možeš*. (Bauman 2018: 13-14) Zaključuje se da su ekonomski i socijalni razlozi uzroci masovnih migracija u Evropu. Države koje su gotovo potpuno uništene, tačnije državni sistemi, postali su uzrok teških devijacija, zločina i nesigurnosti koje ljude tjeraju bukvalno da bježe iz svojih država. Uzroci uništenja tih država mogu se naći i u unutrašnjem, ali i u vanjskom faktoru. Od 2017. do 2019. godine broj migranata je pao na oko 130.000, a od 2015. do 2017. godine taj broj je bio bar tri puta veći. Unija je već 2016. pokušala reagirati na način da provede prijedloge za reformu Zajednice evropskog sistema azila, a što je podrazumijevalo raspodjelu zahtjeva za azile među državama Evropske unije.

Nacionalne države nisu se uspjele dogovoriti o podjeli odgovornosti za azile, što govori o tome da svaka nacionalna država unutar Evropske unije štiti prvenstveno samu sebe. “Mi trenutno snosimo posljedice duboke i očito besperspektivne destabilizacije oblasti Srednjeg istoka nakon pogrešne, glupo kratkovidne i sigurno pogubne politike i vojnih pohoda zapadnih sila.” (Bauman 2018: 12) Drugim riječima, migracije su posljedica, a ne uzrok. One su posljedica raznih priča o “svijetu bez granica”, odnosno “globalnom svijetu” koji je postao “metanaracija” krajem 90-ih godina prošlog stoljeća. Migracije sa sobom nose sigurnosne, demografske i kulturološke izazove. Jedna od posljedica migracija koje su izazvane globalizacijskim procesima jeste polarizacija migranata. Ona se dešava na dva nivoa: “vertikalna i horizontalna polarizacija. Klasa i etnicitet, vertikalna i horizontalna polarizacija jesu dvije kontradiktorne pojave koje proističu iz dinamike globalizacije.” (Friedman 2002: 32) Migranti se najčešće povezuju na dvije razine: klasnoj ili etničkoj. Najčešće ta polaziracija ide u pravcu marginalizacije. Uzrok toj marginalizaciji jeste upravo strah od nepoznatog, tačnije “nama” kulturološki stranih ljudi. Problemi koje nacionalna država ima u tom smislu, izazvani su upravo njenim neadekvatnim odgovorom na pojavu migracija. Ako migranti budu prepušteni sebi, u smislu da se sami moraju boriti za socijalni prostor i ekonomske resurse, svakako da tada dolazi do društvenih devijacija.

S druge strane, marginalizacija može izazvati esktrerne raznih vrsta pa i probuditi najniže nacionalističke simpatije. “Ljudima kojima prijeti praktično izopštenje iz njihovog društva nacionalizam pruža maštani čamac za spašavanje (sredstvo za uskrснуće) za njihovo izbljedilo ili već odumrlo samopoštovanje.” (Bauman 2018: 20) Slijedeći ovo, može se formulirati teza da nacionalizam uspijeva na tlu siromaštva i obespravljenosti. Romantički zanos nacionalizma obećava marginaliziranim (politički ili socijalno) grupama vratiti oduzeti ponos.

Jedna od evropskih država koja je imala značajnu ulogu u migracijskim procesima je Njemačka. “Izbjeglička kriza 2015. označila je preokret u populističkoj politici u Njemačkoj. Na vrhuncu, kancelarka Angela Merkel je preokrenula svoju politiku suzbijanja teških izbjeglica i odlučila da dopusti masovnu migraciju Sirije u

Njemačku. 'Možemo ovo da sredimo', slavno je izjavila. Unutar jedne godine, za više od million izbjeglica je dozvoljen ulazak u Njemačku. Ovo je bio preokret njenog prethodnog protivljenja imigraciji. Na konferenciji omladinskog pokreta stranke u Potsdamu je 2010. godine izjavila da je multikulturalno društvo 'potpuni neuspjeh', tvrdeći da je ideja o različitim kulturama koje žive sretno jedna pored druge 'neproduktivna'. Svojom odlukom 2015. godine Angela Merkel je tada postala predvodnik multilateralističke i liberalno-demokratske Evrope." (Bergmann 2020: 145) Ovakav preokret je svijetla tačka općenito u politici Evropske unije koja jasno pokazuje da je zauzimanje racionalnog stava prema migracijama, općenito i drugim globalizacijskim procesima, preduslov rješavanja takvih kriza. S druge strane je drugačiji odgovor jedne od država Evropske unije. "Orbanova ograda se pokazala kao izuzetno popularna. U decembru 2015. godine, 87% stanovništva Mađarske stoji iza ovog rješenja Viktora Orbana za problem migranata." (Bauman 2018: 35) Ovo su dva vrijednosno različita načina za rješavanje izazova migracija koji sa sobom nose različite implikacije. Njemačka svojim pristupom potvrđuje lidersko mjesto u Evropskoj uniji, dok se Mađarska postavlja na stranu fašističkog barbarizma. Ono što je, također, opasnost mađarskog pristupa migrantima jesu nemiri na teritoriji vlastite države. "Kada se jednom u javnom mnijenju smjestite u kategoriju budućih terorista, migranti se nađu izvan domena i granica moralne odgovornosti – i, prije svega, izvan prostora samsjećajnosti i poriva da se iskaže briga." (Bauman 2018: 36) Ne samo da izostaje kategorija brige potrebna za koncept kosmopolitizma, već se predrasudama i stereotipima otvara područje konflikta zasnovanog na nacionalnoj, religijskoj, rasnoj ili etničkoj pripadnosti. Takav fašistički pristup odgovara i religijskom fundamentalizmu jer jedan radikalizam uvijek odgovara drugom radikalizmu. Ovo su simptomi fašizma na koje Unija mora adekvatno odgovoriti zbog same sebe. Evropska unija nije u cjelini i do kraja efikasno, u prvim momentima, odgovorila na migracijsku krizu, ali se ubrzo pokazala kao ključni faktor za njeno rješavanje i kontrolisanje. Također, sve države članice nisu odobrile pokušaj Evropskog parlamenta 2020. godine da ubrza postupke u sistemu azila. Razlog tome bio je što su i dalje pogranične države Unije, i ujedno države prvog ulaska

migranata, i dalje nosile najveći teret u procesu izdavanje azila. Ogroman broj migranata predstavio je veliki izazov nacionalnim upravama za granice. I, konkretno se u tim državnim institucijama pokazalo da teret migracija nose institucije nacionalnih država, a rijetko nadnacionalne institucije. Parlament je u decembru 2021. godine osnovao Agenciju za azil EU-a koja bi trebala raditi na usklađivanju procedura za dobijanje azila u državama Unije. To je pokušaj da se pomogne nacionalnim sistemima za azil. Ipak, na državama je da odaberu kako će postupiti, da li će prihvatiti traženje azila ili odgovorno vratiti odbijene tražitelje azila. S druge strane, desuveriziranost nacionalnih država, posebno onih unutar Evropske unije, dešava se zbog nametanja određenih odluka nadnacionalnih institucija, a što stvara prepreke nacionalnim državama da se samoorganiziraju i adekvatno odgovore na migracijske tokove.

Općenito, svaka presija ili kriza često završava povratkom na kulturne korijene iz kojih često izrasta nacionalizam. Tragično je da se u pojavama migracija nacionalizam budi u svom najcrnjem obliku. Fašističke akcije, poput podizanja ograde s bodljikavim žicama sa žiletima na vrhu, osude i targetiranja migranata kao "kulturnih osvajača" i niže rase, nešto su što Evropa ne može tolerirati u svom slobodarskom duhu. "Iako smo zasigurno vidjeli značajnu evoluciju u demografskoj slici Evrope od Drugog svjetskog rata sa sve većim brojem ljudi koji dolaze s Bliskog istoka i sjevera Afrike, iznenadna poplava izbjeglica iz Sirije 2015. godine nije ni na koji način na drastičan način promijenila demografsku konstrukciju na evropskom kontinentu." (Bergmann 2020: 142) Dakle, ne radi se ni o kakvom "osvajanju". Čak su i pokušaji opravdavanja zasebnog djelovanja određenih članica Unije, poput Mađarske, na način da su ona u "evropskom duhu" neodrživa, iz prostog razloga što je evropski duh oličan upravo u toleranciji i ravnopravnosti. Svoje jedinstvo Evropska unije može graditi na finansijskom zajedničkom interesu, antifašizmu, ideji slobode i ravnopravnosti. Činjenica jeste da sve države Evrope, posebno Zapadne, za porast stope kriminala mogu kriviti marginalizaciju određenih grupa. Marginalizacija i socijalna isključenost vode u devijantnost. "Naučnici su ustanovili četiri modela migracija da bi opisali glavne globalne pokrete stanovništva od 1945. godine naovamo. *Klasični*

model migracije odnosi se na zemlje kao što su Kanada, Sjedinjene Države i Australija, koje su se razvile kao 'useljeničke države'. *Kolonijalni model* imigracije, koji primjenjuju Francuska i Britanija, favorizuje useljenike iz zemalja nekadašnjih kolonija, naspram onih koji dolaze iz drugih zemalja. Zemlje kao što su Njemačka, Švicarska i Belgija slijedile su treću politiku – *model radnika na privremenom radu u inostranstvu*. Na osnovu takve šeme, imigrantima je bio dozvoljen ulaz u određenu zemlju samo privremeno, često da bi ispunili zahtjeve tržišta. Konačno, *ilegalni modeli* imigracije postaju sve uobičajeniji zbog pooštavanja zakona o imigraciji u mnogim industrijalizovanim zemljama." (Gidens 2003: 274) Etnička tolerancija biva kriterij prihvatanja ili neprihvatanja migranata. To doprinosi samim tim državama na način da se ti migranti brže i produktivnije asimiliraju u okruženje, što dalje sprečava bilo kakve socijalne nestabilnosti.

To je razlog više da se Evropska unija što više posveti uspostavljanjem ravnopravnosti. Takav proces formiranja zajednice nacionalnih država na osnovu ekonomskog zajedništva i intencionalnog prosperiteta jeste i model globaliziranja svijeta u kojem se, unutar zakonskih okvira, osigurava slobodan protok robe. Nacionalne države u Evropskoj uniji bi trebale tražiti i mehanizme zaštite vlastitih nacionalnih interesa. "I sam sam privrženik Evrope raznolikosti, ali to za mene ne znači samo raznolikost kultura, nego i raznolikost naroda i država. Mislim da su nacionalne države ostale važnije i da će takvima vjerovatno ostati, nego što to daju naslutiti globalizacijske teorije ili lijevi evropeizam ako Evropu koristi samo kao argument za antinacionalne interese". (Ottmann, 2004: 40) Evropska unija je predstavljena kao ideja zajedništva evropskih država, ali ne njihovog derogiranja. Nakon Drugog svjetskog rata, u počecima integracije evropskih država, formirana je prvo Zajednica za uglj i čelik. Zanimljivo je zašto prvenstveno Zajednica za uglj i čelik. Uglj i čelik su osnovni elementi za vođenje rata. Krenulo se s idejom da ako kontrola nad ugljem i čelikom bude na nadnacionalnom nivou, neće više biti rata među nacionalnim državama.

I u tom procesu formiranja Unije postojala su općenito dva koncepta: jedan je zagovarala Velika Britanija, drugi Francuska i Njemačka. Pripadnici prvog koncepta htjeli su da Evropska unija

bude međunacionalna organizacija gdje niti jedan doneseni zakon neće imati obavezujuću normu za sve članice, odnosno da Unija nije nadnacionalno tijelo. Drugi koncept, koji je zaživio, jeste da Evropska unija postane nadnacionalno tijelo. Postoje kritike takvog koncepta. U Uniju se ulazilo ugovornim odnosom gdje su se počeli formirati kadrovi koji su u svojim matičnim nacionalnim državama podržavali integracije u Uniju. Evropska unija je postala birokratsko tijelo koje ima svoju Evropsku komisiju od 3.000 ljudi kao glavnog agitatora, Evropski parlament kao eksponat, što na neki način poništava samu njenu demokračičnost jer Parlament ne piše zakone. Tu zadaću ima Evropska komisija. Zaključno, Evropska unija je ugovorni odnos između nacionalnih država i birokratske strukture kojoj su prenesene sve ovlasti pomoću tih ugovora.

Sada ćemo navesti još neke argumente koje zastupaju euroskeptici. Ulaskom u Evropsku uniju, nacionalne države dobijaju zakonsku stečevinu Unije. Radi se o hiljadama paragrafa koje ispisuju evropske birokrate. U tom sadržaju se nalaze propisi koji se direktno tiču života ljudi. Suština tih propisa jesu neoliberalne ideološke konstrukcije u kojima je zabranjen državni intervencionizam. Zabranjen je i državnički intervencionizam, odnosno to da država pomaže privredne subjekte koji su od strateške važnosti za nacionalnu državu. Bilo koji zakoni koji se donose u okviru vlastitog političkog subjekta, nacionalne države, moraju biti podređeni zakonima Unije. Taj monopol nad zakonskom legislativom, ekonomskom politikom (određivanje kamatnih stopa...), Unija ima iz razloga što je ona ta koja štampa oficijelna valutu euro. Prelazak s državne valute na euro znači da nacionalna država više nema nikakvu vlast nad monetarnom politikom. Činjenica jeste da je većina središnjih banaka u nacionalnim državama već duboko "europemizirana" iz razloga što štampaju onoliko domaće valute koliko imaju pokrića u eurima i u praksi se više ponašaju kao mjenjačnice. "Možda je najvažniji poduhvat da se obuzda divlji nacionalizam bio proces evropske ekonomske integracije koji se razvio u današnju nadnacionalnu Evropsku uniju. Ovaj proces pokrenut je upravo da bi se prekogranični interesi tako čvrsto preplitali da bilo kakva vojna invazija dovodi samo do povrede vlastitih interesa." (Bergmann 2020: 56) Kao odgovor euroskepticima može se navesti

da Evropska unija ima gotovo 80 godina mira, što je ključna vrijednost i preduslov za svaki dalji razvoj i saradnju. Anftifašizam, mir, ekonomski prosperitet i stabilnost su dovoljni argumenti koji čine ideološki i materijalistički temelj Evropske unije.

Nacionalizam i COVID-19

Sljedeća velika kriza unutar Evropske unije, ali i cijelog svijeta, izazvana je medicinskim fenomenom. Pandemija COVID-19 proglašena je 11. marta 2020. godine. Sve zemlje Evropske unije zatvorile su svoje granice, ne samo za kretanje ljudi, već i roba. Svaka nacionalna država je medicinske potrepeštine čuvala prvenstveno za sebe. Razvoj virusa i njegovo širenje praćeno je isključivo na nivou nacionalnih država. Odmah su se na udaru našle privredne grane poput turizma i općenito ekonomije zbog nemogućnosti logističkih isporuka. Zavladała je masovna histerija koja se manifestirala u neograničenim kupovinama hrane, flaširane vode i higijenskih potrepeština. Na udaru su se našle i putničke kompanije, posebno aviokompanije.

Pandemija COVID-19 je jasno pokazala da u momentima krize, u ovom slučaju zdravstveno-sigurnosne krize koja je produkovala i ekonomsku krizu, svaka nacionalna država zatvara svoje granice i brine isključivo o vlastitim interesima i potrebama. Evropska unija nije blagovremeno reagirala, posebno na virusom najteže pogođenu Italiju. Svjetska zdravstvena organizacija se pokazala većinom kao irelevantna jer su mjere za prevenciju virusa donošene na nivou nacionalnih država.

Posebno nejedinstvo unutar nadnacionalnih organizacija nastalo je prilikom pronalaska i proizvodnje vakcina protiv COVID-19. Više nacionalnih država, od Velike Britanije, SAD, Ruske Federacije, Kine, Indije, Njemačke, Turske... bavile su se pronalaskom efektivne vakcine. Došlo je do "vakcinacijskog nacionalizma", odnosno fenomena gdje je svaka gore navedena nacionalna država proućavala svoju vakcinu i na taj način ogranićavala mogućnost da se što prije dođe do vakcine na nadnacionalnom nivou. Źelja da se dođe prvi do vakcine kako bi se svojoj nacionalnoj državi osigurao bar

i kratkotrajni monopol na prodaju vakcina je bila primjetna. Čak se i nadnacionalni program COVAX pokazao nedovoljno uspješnim. Svjetska zdravstvena organizacija je u saradnji sa Savezom za cjepiva GAVI i Koalicijom za inovacije u pripravnosti za epidemije (CEPI), formirala program za distribuciju vakcina, tačnije skoro dvije milijarde vakcina, nacionalnim državama s niskom i srednjom ekonomijom. Takvih država je označeno skoro stotinu. Pojavili su se problemi zbog nedostatka sredstava i rizika opskrbe te kompleksnost birokratskog aparata. Taj problem je nastao i zbog činjenice da su one najbogatije nacionalne države unaprijed kupile i rezervisale ogroman broj vakcina za svoje građane. Tek kada su bile sigurne da imaju dovoljno vakcina za svoje građane, one najbogatije nacionalne države su slale, u vidu pomoći, vaccine onim siromašnijim državama. Privlačnost Evropske unije, kao jednog kosmopolitskog projekta, bila je prvenstveno u otvorenosti granica i slobodnom putovanju. U krizi izazvanoj pandemijom COVID-19 sve su granice nacionalnih država bile zatvorene, a može se svjedočiti i kilometarskim gužvama na granicama nacionalnih država unutar Unije, čak i nakon te krize.

Određeni autori govore o novom obliku nacionalizma izazvanog globalizacijom. "Argument bi pritom bio da su glavna obilježja nove nacionalističke ideologije, uz ostalo, snažan otpor useljentištvu, protivljenje globalizaciji, sklonost uvođenju ekonomskog protekcionizma, politika identiteta, podrška populističkim vođama i nativističkim politikama te opća netrpeljivost prema kulturnim i vjerskim razlikama." (Malešević 2021: 18) Svakako je to novi oblik nacionalizma u odnosu na njegove ranije oblike. Adekvatan "odgovor" nacionalizma na nove izazove i prijetnje po državu su jedan od razloga njegove sjevremenosti. Svi navedeni fenomeni, kao generatori nove nacionalističke ideologije, zapravo su reakcije na globalizacijske i kosmopolitske procese. Ono što je posebno indikativno jeste da ti otpori pokušajima umanjivanja nacionalističke snage potiču iz ekonomski, vojno i politički najmoćnijih nacionalnih država današnjice. Međutim, nužna je svijest o tome da je nacionalizam uvijek prisutan. Samo je intenzivitet njegovih manifestacija različit. Taj intenzivitet određen je stepenom opasnosti koja prijeti nacionalnoj državi. Činjenica jeste da nacionalizam danas

poprima oblike autoritarnosti. Također, autoritarni lideri takve vrste se međusobno razumiju, podržavaju i sarađuju.

Ljudsko društvo danas, posmatrajući ekonomski, zasnovano je na kapitalističkim ekonomskim principima. Da bi se države integrirale u takav svijet, one moraju biti nacionalne. "Nacionalizam je proizvod kapitalizma. On je kapitalizmu bio neophodan da bi preživio. Kao posljedica neoliberalizma dolazi do produbljivanja jaza između bogatih i siromašnih. Standardni nacionalizam koji je taj jaz premošćivao više nije efikasan. Budući nacionalizam će biti zasnovan na autoritarnim principima." (Hadžidedić 2021: 18) Primjer pobjede Donalda Trumpa na predsjedničkim izborima u SAD-u, desničarskih političara u Evropi (Le Pen, Orban, Janša...) upravo su argument takvim autoritarnim politikama. Kada je u zemlje istočne i jugoistočne Evrope stigao kapitalizam, tada se probudio i nacionalizam, do tada nije bio potreban. Tendencija je da svijet ide u pravcu autoritarnih režima. Treba istaknuti da se takvi autoritarni režimi javljaju na tragu nacionalizma, kako u istočnoj tako i u zapadnoj Evropi.

Privlačnost nacionalizma, kao okvira u kojem se može razvijati kapitalizam, u tome je presudna. Nema kapitalizma bez nacionalizma. Kapitalističke privrede i općenito države zasnovane na kapitalizmu ne mogu se održati bez nacionalizma. Proizvodnja određenih proizvoda i njihovo plasiranje na tržište zahtijeva obojenost nacionalnim bojama, kako bi domicijelno stanovništvo unutar nacionalne države povećala potražnju tih proizvoda. Također, na vanjskom planu, nacionalnim bojama obojen proizvod je jedna od najboljih promocija nacionalne države na svjetskom planu. Kapitalističkom sistemu je neophodan državni birokratski aparat. To je jedan od razloga zašto marksisti predviđaju nestanak nacionalne države. Kada nestanu klase (kapitalista i radnika), i država gubi svoju funkciju i smisao. Mora se istaći da su, posebno na polju ekonomije, nacionalne države omogućile globalizaciju na način da su svojim politikama "omekšale" svoje granice za upliv stranog kapitala i proizvoda. Ono što se, također, mora istaknuti jeste da se ne može predvidjeti kako će savremeni globalizacijski procesi dalje uticati na nacionalne države. Razlog tome jeste što se globalizacija neće na isti način odraziti na sve nacionalne države. S druge strane, možda svjedočimo kraju

globalizacije, a ne nacionalnih država. I one najmoćnije nacionalne države danas nisu dovoljno moćne da same vode globalne promjene. Čak se nadnacionalne institucije ne mogu do kraja uspješno nositi s izazovima globalizacije. "Pojam suverenitet ima dugu historiju, počevši od Aristotela, preko Bodina i Hobbesa, američke i francuske revolucije te danas stiže do još jedne velike transformacije. Budući da se prvenstveno suverenitet odnosio na vladara, postao je, potom, volja naroda sadržana u nacionalnoj državi, tj. narodni suverenitet. Suverenitet se često shvatao kao atribut gdje moćna osoba ima legitimitet nad teritorijom i počivao je na, navodno, direktnom ili delegiranom božanskom ili historijskom autoritetu. Ali, od kraja Drugog svjetskog rata pojam suvereniteta zasnovan je na volji ljudi, a što postaje jedan od uslova političke legitimnosti za vlast." (Sassen 1996: 8) To što nemaju teritorijalni suverenitet, vodi takve institucije u demokratski deficit, posebno u provođenju svojih odluka. Problem u funkcioniranju nadnacionalnih institucija, čak i kada su one efikasne, jeste u tome što ne zastupaju prvenstveno interese građana, već otuđenih centara moći.

Ne treba miješati međudržavnu saradnju, potpisivanje multilateralnih ugovora među državama s formiranjem nadnacionalnih institucija. Kako se u posljednjem stoljeću broj nastalih nacionalnih država znatno povećao, tako se povećao i broj multilateralnih sporazuma među državama, ali tu nema nikakve nadnacionalnosti. Države su se uvijek dogovarale i kreirale sporazume. To je, naravno, rađeno na korist svih ugovornih strana. Posebno u savremenom društvu, nacionalne države su prisiljene na saradnju jedne s drugima kako bi ostvarile vlastite nacionalne ciljeve i zaštitile svoje interese. Pitanja ekologije, rizika nuklearnog rata, virusnih oboljenja i svih drugih fenomena koji ne poznaju granice nacionalnih država spadaju u red pitanja koja se moraju rješavati saradnjom više nacionalnih država. Te države mogu, u određenom vremenu, formirati zajedničko tijelo ili instituciju koja će se brinuti o rješavanju nekog od navedenih pitanja. Nakon što se kriza riješi, ta institucija gubi svoju funkciju i nestaje. "Država kao izvor i provoditelj pravila ostaje središnjom za internacionalizirano gospodarstvo i društvo". (Hirst-Thompson, 2001:293.) Nacionalne države su potrebne za donošenje zakona i njihovo provođenje jer međudržavno pravo ne

može drugačije funkcionisati. Nacionalni lideri koji učestvuju u kreiranju takvne nadnacionalne politike predlažu mjere i propise koji će biti komplementarni interesima njihovih nacionalnih država. Nacionalna država ostaje kategorija koja propisuje zakone kojima se i multinacionalne kompanije moraju povinovati.

Nacionalna država danas treba da se bavi svojim, "unutrašnjim", pitanjima poput nezaposlenosti koja kao takva može postati generator mnogih socijalnih problema. Kao što ističe Sassen: "...Zapošljavanje i ekonomsko blagostanje jesu osnovni uslovi za demokratsku politiku." (Sassen 1996: 26) Ekonomija jeste jedan od konstituenasa nacije. Jedan od prvih elemenata koje nacionalne države štite pod naletima savremenih globalizacijskih procesa jeste vlastiti ekonomski sistem. Države će se učlanjivati i učestvovati u radu nadnacionalnih organizacije samo onda i samo onoliko koliko to učešće štiti njihov ekonomski sistem i unapređuje ga. Suverenitet nije samo pitanje ekonomske politike, već pojam koji obuhvata politiku nacionalne države u njenom totalitetu. Dakle, nacionalne države danas se ne odriču vlastitog suvereniteta u ime nadnacionalnih institucija. "Kako onda možemo zamisliti stvaranje evropskog identiteta? Stare nacije će živjeti u srcima ljudi, a ljubav prema evropskoj naciji još nije rođena – uz pretpostavku da će se ikada roditi." (Smith 2003: 221) Razlog tome je što Evropska unija ne rješava bitna politička i ekonomska pitanja "na vrijeme". Krize to najbolje pokazuju. "Zasad je malo znakova opadanja nacionalizma i nacionalnih identiteta pojedinačnih evropskih nacija, ili rasta istinski evropskog političkog nacionalizma, uprkos stremljenjima članica uticajnijeg Evropskog parlamenta." (Smit 1998: 237) Ideja o Evropskoj uniji jeste politički projekat stoljeća, ali on kao takav nije do kraja ostvaren. Nije do kraja ostvaren sve dok u svoje integracije ne uključi sve države Evrope. "Transnacionalni režimi politike ne nadomještaju nacionalnu državu. Njihova funkcionalnost ovisi, štoviše, presudno o kooperacijskoj sposobnosti djelovanja nacionalnih država". (Grande, 2002:93) Nacionalna država još ima monopol u djelovanju nad svojim strukturama kao što su ekonomska, socijalna i ekološka struktura. Društvene činjenice su da današnja nadnacionalna ekonomija nije novi fenomen, već ima svoje korijene u političko-ekonomskom sistemu krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Danas multinacionalne kompanije imaju većinom

nacionalnu bazu, odnosno rijetko koja multinacionalna kompanija se ne može povezati s određenom nacijom kao bazičnom. Na globalnom planu, ekonomija se još određuje na nivou nacionalnih država.

Zaključak

Nacionalizam svoju mogućnost za jačanje dobija najčešće u periodu kriza. Te krize mogu biti zdravstvene, ekonomske, društvene, a sve one se na kraju svode na političke. Globalizacija je nastojala prevladati nacionalnu državu na način formiranja nadnacionalnih institucija. One su trebale da budu prve koje rješavaju krize. Međutim, njihovo neefikasno djelovanje generiralo je nove krize.

Iz razloga što su se nacionalne države pokazale kao prvi faktor koji, bar donekle, uspješno rješava krize, zaključuje se da one još nisu prevladane. Također, nužno je zaključiti da se društveni subjekti u periodima kriza najčešće vraćaju na svoje kulturne korijene. U takvim periodima, nacionalisti vide šansu za širenje, odnosno „buđenje“ nacionalizma.

Indikativno je što se taj „novi“ nacionalizam razlikuje od „klasičnog“ nacionalizma iz razloga što je novi nacionalizam autoritarnog tipa. Klasični nacionalizam, u tom smislu, pozivao je na „spas nacije“, a „novi“ nacionalizam poziva na „spas autoriteta“ (političkog sistema, nacionalnog vođe).

Masovne migracije s Bliskog istoka na područje Evrope su uzrokovane globalizacijskim procesima, tačnije tendencijom ekonomskog, političkog i kulturnog niveliranja nacionalnih država, a što je rezultiralo dezintegracijom nacionalnih država na Bliskom istoku. To je uzrok masovnih migracija.

Pandemija COVID-19, kao prvenstveno zdravstvena, generirala je općenito društvenu (političku i ekonomsku) krizu. Sve nacionalne države, pa i one u Evropskoj uniji, zatvorile su svoje granice i time poništile suštinsku karakteristiku globalizacije: slobodan protok ljudi, roba i informacija. Sve nacionalne države čuvale su medicinske potrebstine prvenstveno za sebe te su akcije kao odgovor na krizu donosile na nivou nacionalne države. Također, informacije

o pandemiji, poput broja novozaraženih i slično, generisale su se, također, na nivou nacionalnih država.

Zaključno, saradnja među nacionalnim državama jeste neophodna, ali uz uvažavanje kategorije same nacionalne države. Nacionalne države donose zakone i čak u nadnacionalnim institucijama, one su te koje predlažu i usvajaju određene zakone. Oni su komplementarni interesima nacionalnih država.

Literatura

1. Bauman, Zygmunt (2018), *Stranci pred našim vratima*, Mediterran Publishing d.o.o, Novi Sad
2. Bergmann, Eirikur (2020), *Neo-Nationalism; The Rise of Nativist Populism*, Palgrave Macmillan, London
3. Friedman, Jonathan (2002), *Globalization, the state and violence*, AltaMira Press, Lanham
4. Giddens, Anthony (2003), *Sociologija – četvrto izdanje*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd
5. Grande, Edgar, (2002), *Od nacionalne države do transnacionalnoga režima politike-državna upravljačka sposobnost u globalizacijskome razdoblju*, Politička misao, vol. XXXIX, br.2., str. 92.-105., Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
6. Hadžidedić, Zlatko (2021), *Nations and capital – The missing link in global expansion*, Routledge, London
7. Hirst, Paul-Thompson, Grahame, (2001), *Globalizacija- međunarodno gospodarstvo i mogućnosti upravljanja*, Liberata, Zagreb
8. Malešević, Siniša (2021), *Zašto je nacionalizam tako moćan? Sociološka analiza*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb
9. Ottmann, Henning, (2004): *Quo vadis, Europa?*, Politička misao, vol. XLI, br. 4., str. 35-41., Fakultet političkih znanosti, Zagreb
10. Sassen, Saskia (1996), *Losing control? Sovereignty in an Age of Globalization*, Columbia University Press, New York
11. Smith, Anthony (2003), *Nacionalizam i modernizam – Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
12. Smith, Anthony (1998), *Nacionalni identitet*, Fond za otvoreno društvo, Beograd